

BOKOR ZSUZSA

Promiszkus úrinőből futóbárcás, futóbárcásból hivatásos prostituált

*Technikák a prostituáltak marginalizálására
és a nemzeti térből való kizárására*

„Morális szempontból prostituált minden szexuálisan promiszkus nő, aki promiszkuitása miatt tekinthető bűnösnek. Higiéniai szempontból az alábbi szanalási módszerek csak azokra a prostituáltakra vonatkoznak, akik megfelelő védekezés hiánya miatt fertőzőési góccok vagy azokká válhatnak, függetlenül attól, hogy a promiszkuitásnak az alapján kereseti forma áll vagy nem.”¹

(Iuliu Moldovan)²

VÁLTOZÓ ORVOSOK, VÁLTOZÓ SZEMLÉLETEK

Arra a kérdésre, hogy miért vált hirtelen olyan fontossá a poliklinikai ambulatóriumok létrehozásához., a továbbiakban: *Rendelkezések*). In: *Sănătatea Publică*, 1921. május 4–7.

2 A *Rendelkezések* szerzője Iuliu Moldovan, aki 1918 és 1920 között az Erdély Igazgatótanácsán belül működő Szociális Munka reszortjának főtitkára volt (Resortul Ocrotirilor Sociale din Consiliul Dirigent al Transilvaniei), majd az egészségügyi és védelmi főfelügyelő (Inspector General Sanitar și de Ocrotire). Ő alapítja a kolozsvári Orvostudományi Egyetemet és a Szociálhigiéniai Intézetet, de ő hozza létre Erdélyben az-első Ambulatóriumokat, valamint a köréje szerveződő intézményeket, és ő szignálja az 1930-as Egészségügyi Törvényt is. Egyébként a Kolozsvári Orvostudományi Egyetem professzora, ugyanitt alapítja meg a Biopolitika tanszéket is. 1928 és 1930 között az Egészségügyi és Szociális Védelmi Minisztérium általános titkára, illetve államtitkára. Éveken keresztül harcol a kizárólag egészségügyi feladatokat ellátó, a Belügyminisztériumról teljesen leváló Egészségügyi Minisztérium létrehozásáért.

sadalmának a prostitúcióhoz való viszonyulását jellemző korábbi mentalitása, amely még úgy gondolta, hogy a prostitúciót – ha nem is kell nyilvánosan megengedni, de – elnézni szükséges,³ főként az orvosi források alapján próbálhatunk meg válaszolni. A szeretőket tartó „úrino”, a későbbi futóbárcás majd utcalány alakjának közelebbi szemügyre vétele a szexuális magatartás morfológiai (meg)változ(tat)ásának megértéséhez juttat el bennünket, amelyben megfigyelhetjük, hogy a 19. század végétől tapasztalható test feletti uralom tendenciájának milyen konkrét eredményei lesznek a századfordulótól egészen a 30-as évek közepéig.

Ami a 19. századi reglementarista korszak prostitúciós intézményeinek a működését illeti, az akkori orvosokra nemigen jutott más feladat a heti kétszeri orvosi ellenőrzés végrehajtásán, a betegek elkülönítésén és ápolásán, valamint a városi rendszabályokban hozott javaslatokon kívül. Az általam áttekintett dualizmuskori városi törvények közegészségügyi és morális szempontból veszélyesnek, de ugyanakkor társadalmi szempontból hasznosnak tartották a prostituáltakat, éppen ezért szinte minden alkalommal találtak valami megoldást, amely elviselhetővé tette a jelenlétüket, és kiküszöbölhetővé az általuk eredményezett éppen aktuális problémákat (megjelenésük ideje a város terében, viselkedési módok stb.).

A két világháború között ez a hozzáállás, valamint a beszélők etnikai hovatartozása is megváltozik. Az orvosi szövegek etnikai alapon történő szegmentáltsága látványos: a román orvosi szaklapok folyamatosan foglalkoznak a szifilisz kérdésének „társadalmi” és nemzeti vetületeivel, míg a magyar orvosi lapokban szinte kizárólag a nemi betegségek szakorvosi diagnózisait találjuk.⁴ A prostitúcióirodalom „eticizálódásának” a változások után számtalan oka van: egyrészt a nyilvánosságban szereplő (intézményvezető, szaklapalapító és konferenciaszervező, különböző minisztériumokba is bekerülő) szakemberek ezúttal javarészt román

³ Egy 1845. évben tett rendőri jelentésből. Vö.: Pataki Jenő: Adatok a prostitúció történetéhez Kolozsvárt. *Erdélyi Orvosi Lap*, 1925. 15–16. 172.

⁴ Az általam áttekintett folyóiratok és évfolyamok: Analele Ministerului Sănătății și Ocrotirii Sociale (1924–1927), Buletinul Direcțiunii Generale a Serviciului Sanitar (1921–1923), Buletin eugenic și biopolitic (1927–1940), Buletin Sanitar (a városi közlöny, a Buletin Oficial al Municipiului Cluj melléklete) (1935–1938), Clujul Medical (1920–1935), Erdélyi orvosi lap (1920–1925), Lumina femeii (női magazin, de orvosi rovata is van) (1920–1922), Poliția (rendőrségi lap, de rendelkezik orvosi rovattal is) (1923–1939), Revista sănătății (1921), Sănătatea publică (1921–1923, 1927–1929), Sănătatea și viața fericită (1915), Societatea de mâine (1925–1933), Viața medicală (1925–1927).

orvosok voltak.⁵ Az orvosi textusok „román nemzeti jellegét” azonban főként a korabeli orvosi gárdának a *nagy román nemzeti diskurzusba való bekapcsolódása* adta (a fajelmélet, biopolitika meghonosodására, a nacionalista elemek előtörésére kell gondolnunk, amelyekben a tiszta, erős nemzet megteremtésének igénye, a fölösleges, a nemzet egységét csorbító elemeknek – így a prostitúciónak, az alkoholizmusnak stb. – nem volt helyük). Másrészt, e diskurzus felvállalásának köszönhetően alakul ki egy olyan *felügyelő (rendőri) orvosi szerep*, amelyet Foucault a 18. századtól vél felfedezni az európai orvostársadalomban, és amelynek sajátos változatai a korábbi, a dualizmus kori Magyarországon is megfigyelhetőek voltak, de a jelenség ebben a társadalmi kontextusban egy teljesen más arcát mutatja. Ez a szerep mindenekelőtt az ellenőrzési mechanizmusoknak az összességét hozza 1919 után Kolozsváron is, amely gazdasági szabályzatok, rendeletek létrehozását jelenti, és ezek betartását követeli a társadalomtól.⁶ Ennek az egyre nyilvánvalóbbá váló rendőrorvosi pozíciónak a létrejöttéhez és megszilárdulásához feltétlen szükség van az alárendelt lelki és fizikai elnyomására, kontrolljára, másrészt a megalakult hatalmi szerv érték- és érdekérvényesítési törekvéseiben is kiemelkedő szerep jut az ellenőrzési módoknak, ez lévén az a tevékenység, amely által ez folyamatosan legitimmé teheti saját működését. Akkor is, ha nem mindig és nem minden orvos értett egyet minden kérdésben, pl. a bordélyok bezárásának kérdésében,⁷ írásait, felszólalásait megfigyelve azonban

⁵ Gyakran találunk a magyar napi sajtóban erre vonatkozó elégedetlenkedésnek hangot adó írást, miszerint a magyar orvosokat nem kezelik a románokhoz hasonló módon.

⁶ Vö.: Foucault, Michel: *A klinikai orvoslás születése*. Corvina: Budapest, 2000; Ugyanő: *Biopolitică și medicină socială*. Ideea Design&Print Editură: Cluj, 2003.

⁷ A nemzeti vonal képviselői (Iuliu Moldovan és társai, Aurel Voina, Petre Râmneanțu, Iordache Făcăoaru stb.) tulajdonképpen a romániai eugenikai nézetek adaptálói és terjesztői is voltak, (lásd: Bucur, Maria: *Eugenie și modernizare în România interbelică*. Polirom: Iași, 2005) kezdetektől fogva indítványozták a kéjnők minél precízebb ellenőrzési módozatait, szívesebben látják a prostitúciót az ezt mozgó intézményrendszerrel megfosztva, elsősorban a nemzet egészségére és tisztaságára hivatkozva. A prostituáltak kontrollálása mások számára is fontos, de ezt inkább elképzelhetőnek tartják eleve kontrollálható intézményeken belül, már működő bordélyházakban, vagy a Bálint-Stanca-féle elképzelés alapján államilag működtetett bordélyházakban. (A törvénytervezetről lásd: Bálint Zoltán – Stanca, Dominic: *Anteproiect de lege pentru reforma prostituției*. *Viața medicală* 1925. I 5. 165–174; 1926. II. 1. 33–42.; 1926. II. 2. 92–98; 1926. II. 3. 146–157; 1926. II. 6. 227–231.) Ezt a második, demokratikusabb nemzeti vonulatot főként gyakorló orvosok alkotják. (ezekhez sorolható Dominic Stanca, Iosif Westfried stb.).

elmondható, hogy az egyes elvbéli eltérésektől és az ezek generálta vitáktól függetlenül kialakult egy közös „érdeknyelvezet”, amely a prostituált személyét céltáblaként állította az orvosi szövegek előterébe, az orvosi érdekérvényesítés és hatalmi térnyerés harci folyamataiban. A prostituált mindenki számára főszereplővé vált: a jobboldalon és a baloldalon politizáló orvos gyaránt szívesen ügködött a kérdés megoldásán.⁸

VÁLTOZÓ PROSTITUÁLT-KATEGÓRIÁK

Kolozsváron egészen 1930-ig nyolc bordélyház működött folyamatosan. A bordélyházak átlag 8–10 személlyel működtek, a nyilvántartottak száma a 20-as években évente 150-re tehető. A legtöbb bordélyházat a városközpont közelében nyitották: a legismertebb bordélyok a Búza utcában, a Lépcső utcában, és a Forduló utcában, a Fellegvári úton, illetve a Patak utcában voltak. Ezen kívül a város folyamatosan több szabad (de nyilvántartott) prostituáltk is otthont adott, akik elsősorban rendez-vous házakban, magánszállásokon, mulatóhelyeken, szállodákban és fürdőkben szerezhetek klienseket maguknak. A prostituáltak harmadik nagyobb csoportját az utcai (rendszerint nem nyilvántartott) prostituáltak jelentették, akik többnyire a szakmában lesüllyedt, kiöregedett, esetenként beteg vagy kiskoruk miatt hivatalosan nem regisztrálható nők voltak. Nagyjából így írhatjuk le őket, de ez a klasszifikáció nem éppen ilyen egyszerű: a prostituáltak mozgásterének, kapcsolatainak állandó – hivatalos – szabályozása igen gyakran elmozdítja, módosítja ezeket a kategóriákat. Hogy ezeket a mozgásokat élesebben láthassuk, úgy gondolom, rendkívül fontos egy ilyen jellegű történeti munka során azon társadalmi elemek változásainak/változatainak a részletes leírása, amelyek ezt a mozgást, fluktuációt lehetővé tették.

⁸ A problémát egy korábbi tanulmányomban a két világháború közötti orvosi szövegekben egymáshoz kapcsolt, a prostitúcióhoz asszociálódó toposzok (pokol, vér, család, senki-gyermeke effektus, az elhanyagolt nemzet felemelése, a vallomások ereje, a rendőrség kategóriái) halmazának vizsgálatán keresztül igyekeztem megfogni: Bokor Zsuzsa: A prostituált teste mint az orvosi hatalom önlegitimációs eszköze a két világháború közötti Kolozsváron. In: Jakab Albert-Zsolt – Szabó Á. Tőhötöm (szerk.): *Lenyomatok. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. 4. Kriza Könyvek, Kolozsvár, 2005. 65–100.

Reglementáció és nyilvánosság a 19–20. század fordulóján

A nyilvános tér szegmentáltsága és szabályozottsága

A kolozsvári prostituáltak kordába tartásának igénye, reglementációja⁹ akárcsak más magyarországi városokban, a 19. század közepe táján vett nagy lendületet.¹⁰ Valószínű, hogy Kolozsváron is az 1876-os Közegészségügyi Törvény életbe lépése eredményezte a „kéjhölgyekkel” való foglalatosság fokozott igényét, bár tudunk egy ezt néhány évvel megelőző, 1874-es városi szabályrendeletéről is.¹¹ Kolozsváron az 1882-es, a *Rendőri Kihágásokat Érintő Szabályrendeletek*en belül található, a *Kéjházak és kéjhölgyek iránti szabályrendelet*ben részletesen érintik a kéjhölgyek és a bordélyházak városi térben való megjelenését, szabályozva a nők rendszeres orvosi vizsgálatát, a hivatalos regisztrációt, illetve az egyes – prostituáltakhoz illő – viselkedésmódokat.¹² Az áthágások büntetéséről is alapos jegyzék készül, a szabályoknak való ellenszegülést többféleképpen szankcionálják: a bírság lehet 50 forintig terjedő pénzbeli büntetés, szabadságvesztés, illetve az idegen származású személyek kitoloncolása a városból.

A szabályozások gyakorlatilag a város nyilvános terében való szereplést korrigáló intézkedések voltak: a szabályrendeletben a legnyomósabb kihágásnak a normaként előírttól eltérő viselkedés számított. Le kell szögezni ugyanakkor, hogy az, amit prostituáltak által használható

⁹ A reglementáció alaptételei – a bordélyház működésének szabályozása, a prostituált bejegyzésének körülményei, az orvosi vizsgálatok és a betegek kezelése, a rendőrség beavatkozási módjai, a rendőr kötelezettségei – a kolozsvári dokumentumokban is hasonló képet adnak, mint a budapestiek. (vö.: Forrai Judit: *Prostitution at the turn of the Century in Budapest*. In: Ugyanó (szerk.): *Civilization, sexuality and social life in historical context. The hidden face of urban life*. SOTE University Press: Budapest, 1996. 156.)

¹⁰ Lásd még: Forrai Judit: *Új zónák – régi problémák. Történetek az utcai prostitúció szabályozásáról. História*, 2000.; Gyáni Gábor: *Család, háztartás és a városi cselédség*. Magvető: Budapest, 1983; Zimmermann, Susan: *Nemiség, tisztesség és szegénység. A nőkkel és a prostitúcióval kapcsolatos vita és politika Bécsben és Budapesten a századfordulón. Rubicon*, 1998. 6. 44–47.; Szécsényi Mihály: *A bordélyrendszer Budapesten. Rubicon*, 1993. 8–9. 58–63.; Szécsényi Mihály: *Garniszállók és kéjnöttelek. Rubicon*, 1998. 6. 48–50. ; Güntner Péter: *A soproni prostitúció története (1862–1918). Aetas*, 1997. 1. 49–64.

¹¹ Lásd ennek elemzését: Gyarmati Zsolt: *A kolozsvári prostitúció dualizmuskori szabályozása*. In: Gyarmati Zsolt – Geambaşu Réka szerk.: *Rodosz tanulmányok 2003. Közgazdaság-, jog- és történettudomány*, IV., Kriterion: Kolozsvár, 2003. 187–203.

¹² *Kolozsvár sz. Kir. Város törvényhatóságának rendőri kihágásokat érintő szabályrendeletei*. Kolozsvár, 1882.

nyilvános térnek nevezek, nem tartom egyenértékűnek más – a társadalom egésze számára szabad mozgást biztosító – nyilvános terekkel, mivel csak korlátozott számú társadalmi szereplőt mozgatott, és ők maguk is egyfajta korlátozott nyilvános térben jelenhettek meg, amely szinte soha nem volt egyenlő a városban mindenki által használt terekkel, utcákkal. Mind a nyilvántartott, mind a titkos prostituáltak mozgásteret a városon belül rendkívül leeredukált volt.

Az *utcai*, többnyire be nem jelentett prostituáltak, akiknek életterét az utca jelentette, kétségtelenül tágasabb térben mozoghattak, azonban keresetük, megélhetésük, és pusztán létük sokkal bizonytalanabb volt, mint az ellenőrzöttké, lévén, hogy állandó razziáknak és erőszakoskodásoknak voltak kitéve.

Ezzel szemben a biztosabb egzisztenciát nyújtó *bordélyházi* lét nagyobb megkötöttséget jelentett, kvázi személyes szabadságvesztést feltételezett. A bordélyházi nők személyes tere a szobájuk és a szalon volt, ahol esténként a klienseket fogadniuk kellett. A bordélyházat a kórházzal és a rendőrséggel összekötő út, utca pedig csak átmeneti szféra volt számukra, semmiképp az élet színtere. Ezeknek az igen alaposan ellenőrzött intézményeknek iskoláktól, bentlakásoktól, templomoktól legalább 100 méterre kellett lenniük, ahol a prostituáltaknak bezárt és lesötétített ablakok mögött kellett megvárniuk az estét. A bordélyházi, illetve a magánlakásokon dolgozók csak meghatározott időben és a város meghatározott térrészeiben jelenhettek meg. A délelőtti órák, a délután 1-ig tartó orvosi vizsgálat, illetve az este 10 utáni séta mint a prostituált idejét szegmáltó időszakok, illetve időkoordináták helyessége már a múlt századtól vita tárgyát képezte. A délelőtti órákban, amikor a város tere valamelyest mozgalmassabb volt, rendszerint tilos volt a kéjházak elhagyása, ugyanis ilyenkor úri nők (polgárasszonyok) vagy gyerekek is megjelenhettek ebben a térben, akiknek erkölcsét és lelki épségét a megbotránkozató cselekedetek miatt veszélyben látták. Az orvosi vizitre sem szabadott délután (1 óra, tehát az ebédidő után) megjelenniük, a vizitre való jelentkezés pedig csak csoportosan történhetett (többnyire felváltva, csoportokra oszolva hagyhatták el a bordélyházat).¹³

¹³ A törvénykezés esetlegességét szemlélteti az is, hogy a 19. század végén még az a megszorítás érvényes, miszerint a prostituáltaknak tilos este 10 után az utcán tartózkodnia, néhány évvel később pedig este 10-ig nem tartózkodhat az utcán.

Szabadon vagy futóbárcával?

A korábban vázolt 1882-es szabályrendelet számomra főként amiatt kap kiemelt szerepet ebben a kontextusban, mert csupán a *bordélyházi* és a *magánlakásokon lévő kéjnökre*, ezek szigorú megszorításaira tér ki. „Oly nő, ki kéjházba belépett vagy a kéjelgést külön lakáson űzni szándékozik, min-denekelőtt: a városi orvosnál jelentkezék, hogy magát egészségileg megvizsgáltassa és a történet vizsgálatról bizonyítványt nyerjen. (28. §.) Azután a főkapitány előtt személyesen jelenjék meg, hogy a kéjhölgyek névsorába beirattassék és a türelmi bárczát magának megszerezhesse (29. §)”.

Mint látjuk, két prostituálttípus: a bordélyházi és a bejegyzett magánlakásban dolgozó jelenik meg, de sem az utcai, be nem regisztrált prostituáltak kategóriáját nem említik (ennek kapcsán csupán a regisztrációt mellőzőket érintő büntetésekről tudunk), sem a prostitúciót mellékereseti lehetőségként kiaknázókról, a szabad prostituáltakról nem esik szó. Feltételezzük, hogy ez utóbbi kategóriájára nem azért nem tértek ki, mert a „kéjelgést” illetően szabadon űzők csoportja nem létező csoport lett volna. Valójában létezett, csupán nem konstruálódott meg profeszszionális csoportként, amint az a bordélyházi nők esetében vagy az utcai lányok esetében megtörtént: a szabad prostituált¹⁴ egyfajta „sajátos”, promiszkus szexualitású nőt jelentett, akit nem feltétlenül kapcsoltak egybe a „keresetszerűen űzött kéjelgés” alanyaival, tehát nem prostituáltként tartották számon őket. A magánlakásokon lakó kéjhölgyek – bár gyakran összemossák ezt a két kategóriát, mert kétségtelenül számos közös vonásuk volt – hivatalos prostituáltak voltak, akik a prostitúciót általában főállásban, a bordélyt mellőzve saját felelősségükre űzték, ez a típus azonban a jogi szövegek szintjén is kidolgozatlan, felületes marad. A 19. századi reglementáció kapcsán magyarországi szakértők is megjegyzik, hogy az üzletszerű kéjelgést csupán bordélyokban képelték el, „mivel a rendőri ellenőrzésnek ezt az egyetlen lehetséges színterét, zárt egységét tudták felügyelet alatt tartani. Alternatíváival, a magánkéjnökkel és főként a titkos kéjnökkel nem foglalkozik a rendelet. Nem tud mit kezdeni az alkalmi prostitúció intézményével”.¹⁵

¹⁴ A megnevezés is sokkal későbbi, de kategóriaként a más prostituáltcsoportoktól való megkülönböztetés érdekében használom.

¹⁵ Forrai Judit: Szexuális bűncselekmények a prostitúciós iparban az 1870-es években. *Belügyi Szemle*, 2000. 3–4., 62.

Az 1900-as évek fordulójáról már egy olyan városi törvénytervezet és az azt előkészítő iratcsomag áll a rendelkezésünkre, amely egy jóval kifinomultabb rendszerét hozza a kolozsvári prostitúciónak, bevezetvén a prostituáltak több kategóriáját, így a szabad prostituáltakét is.¹⁶ Pataki Jenő városi tisztiorvos 1899. november 10-i, a városi tanácshoz intézett levelében a *szabad prostituáltak* megszorodása miatt panaszkodik, és kéri a tanácsot egy új törvény megalkotására. A tanács ezek után a budapesti államrendőrség főkapitányságához fordul, amelyben felkéri, hogy tájékoztassák őket a Budapesten olyan jól működő futóbárcás-rendszeréről. A csomag tartalmazza továbbá a budapesti főkapitányság válaszát, majd egy, a tanács által előkészített szabályrendelet-tervezetet is. Az orvosi vizsgálatokat mellőző, be nem regisztrált szabad prostituáltak kategóriája nem az előző szabályrendelet 31. cikkelyének¹⁷ ellentmondóként, tehát nem törvényszegőként említődik, hanem egy alakulóban lévő új kategóriaként szerepel, amely ellen küzdeni kell. A még ellenőrizetlen, hatalmi kontroll nélkül, zabolátlanul „működő” prostituált egy új problémát, ugyanakkor egy új prostituálttípust is megjelenít.¹⁸ A problémával való foglalatosság célja egyszerű: rábírní ezeket is a regisztrációra, a rendszeres orvosi vizitre, „bevenni” az ismeretlen a megismerhető dimenziójába,¹⁹ megteremteni az utca biztonságát az ismeretlen változók kiküszöbölésével.

A behatárolás, a csoportba sorolás azonban nem megy olyan egyszerűen. A definíciómegalkotás egyik módja a regisztráció bevezetésének hangsúlyozása, ezért első körben egy szintre hozzák a szabad és a – bejegyzés nélkül működő – utcai nők státusát: „mert a magánosan lakó kéjné az utcáról él, direkt rá van utalva arra, hogy provokáljon, tehát természetesen legfőbbnyire az utcán tartózkodik”²⁰. Ezek után a korábban amúgy regisztráltaként működő magánlakásokon dolgozókkal kapcsolják össze. Mint-

¹⁶ *Előadói javaslat a prostitúciónak Kolozsvár sz. kir. város területén leendő rendezése iránt.* Kolozsvár, nyomtatott Gombos Ferencz Könyvnyomdájában. 1902.

¹⁷ „Ily bizonyítványok nélkül, melyek egyébiránt ingyen adatnak, kéjelgést űzni nem szabad”

¹⁸ „Áttér továbbá Pataki kartársam a prostitúció létszámára, amelyet nem tart elégésnek és amelyet szerinte főképp a bárcás leányok (t.i. magánosan lakó nem bordélyos kéjnök) szaporításával növelni kellene, amelyeket aztán szigorubb felügyelet alá kívánna helyezni, mint eddig vannak” – válaszol az orvosszövetséget képviselő személy Pataki levelére. *Előadói javaslat*, 40.

¹⁹ Az 1905-ös *Szabályrendelet a kéjelgésügy (prostitúció) tárgyában* c. dokumentum alapján is ezt a koncepciót: az új kategóriát beépíti az ellenőrzést igénylő prostituáltak nagycsaládjába. (vö. Gyarmati i.m.)

²⁰ *Előadói javaslat*, 41.

egy könnyítő körülményként sorolják az életmódbeli megszorításait: férfiakat ugyan nem vihetnek fel a lakásukra, mint a magánlakásokon lévők, de ezáltal a titokban maradást érhetik el, tehát ezek a nők, annak ellenére, hogy beregisztráltatnak, eltitkolhatják a kilétüket, foglalkozásukat.²¹ A futóbárcások rendszerének kialakítása a századfordulón úgy valósult meg, hogy a hatalmasságok a továbbiakban is ennek a szexiparágnak a „titoktartó” jellegére apelláltak, ugyanis ez, a *titkosság* lett volna az a jellemző, amely alapján az orvosok és a társadalom maga is meg tudta volna különböztetni a nyilvánosakat a nem nyilvánosaktól. A titoktartásra való hivatkozás kettős célt szolgált: egyrészt a regisztrációra való ösztönzés-ként működött, másrészt pedig a polgárság érdekeit tartotta szem előtt, a differenciált szexuális szokásoknak megfelelő differenciált szolgáltatások fenntartását és biztosítását. (Kérdés azonban, hogy ez mennyire maradt/maradhatott ténylegesen titkos, ugyanis a kötelező orvosi ellenőrzés elmulasztása miatt végrehajtott rendőri razziákon tapasztalt durvaságok, a nyilvános megszégyenítés már ennek a csoportnak is a privát szférából való fokozatos kiemelését eredményezték).

Természetesen a „szabad” prostituáltak csoportja korántsem volt ennyire homogén, a bekeríthetetlen, promiszkuitásukról híres úri nők csak egy részét jelentették ennek, a többi szabad prostituált többnyire más, kevésbé jövedelmező, rendszerint alulfizetett „női munkát” végző nő volt: kasszírnök, táncosnők, cukrászlányok, cselédek stb. A későbbiekben ez a csoport – éppen az állandó megismerhetetlensége, a felmérhetetlensége, és kordában tarthatatlansága miatt – válik a társadalmi rossz, a beke-
ríthetetlenek, a társadalom számára ártalmasok megjelenítőjévé.

A prostitúció a 19. század végétől az 1920-as évek végéig regisztrált adatok, vallomások és elemzések alapján egyfelől munkalehetőség volt, de efölött életforma is, amelyet a társadalom rendszerint felkínált a nélkülöző, a munkahely nélküli, az elkeseredett, a száműzött nők, a társadalomból kivetett leányanyák stb. számára.

A prostituáltak nagy része nem helybéli volt, ami társadalomtörténeti szempontból újabb jelentős kérdések megválaszolására is késztet: kik voltak ezek az *idegenek*, akik nagyrészt faluról városra beköltözött cselédek-ként a jobb kereset reményében próbálkoztak a prostitúcióval is. A gazdasági faktorok valóban nagymértékben hozzájárultak a prostitúció változatos formáinak kialakulásához és elszaporodásához, de valójában nem

²¹ A szolgáltatásokat a rendez-vous házakban képzelték el.

önállóan képezik a prostitúcióválasztás motivációit. A probléma sokkal árnyaltabb annál, hogy egyszerűen az „elmaradott” falusi társadalmi viszonyokból levezethető legyen.

Jelen elemzésnek nem célja ezeknek részletes tárgyalása, csupán egyetlen, kevésbé gazdasági jellegű motivációra hívnám fel a figyelmet, ez a szabad szerelem, a bordélyház nyújtotta biztonság, a szabad kibontakozás kecsegtető gondolata, amelybe – a forrásaink alapján mondhatjuk – gyakran előszeretettel kapaszkodtak a prostituáltak. Ez a motiváció igencsak lényeges, mert magyarázhatja többek közt a gazdag lányok, az úri nők prostituálódását is, akik a szabad prostituáltak gazdagabb és természetesen szabadabb rétegét jelentették (általában igen jó anyagi háttérrel rendelkeztek, sokaknak, a polgári családból származók többségének jól fizető munkahelye is volt), és akikről a két világháború közötti sajtó elég rendszeresen tudósított is. A kirívó szexuális viselkedésű, a polgári normáknak ellenszegülő felső osztálybeli származású hölgyek mind kitüntetett figyelmet érdemeltek, és valahányszor prostitúción kapták rajta őket, az rendszerint napokig foglalkoztatta az újságokat. „... akik azelőtt hónapokig álltak ellen az udvarlók széptevésének és szörnyű szívdbogással, mélyen lefátyolozva lépték át egy garszonlakás küszöbét; akik egy életen át alig két-három férfival akarták megcsalni az urukat – ma min e szép asszonyok közönséges cocotte – életet folytatnak. (...) Lemondani nem tud, a férje a költségeket nem képes előteremteni – tehát kénytelen ömaga pénzt szerezni – és mivel tud egy szép asszony pénzhez jutni...? Azzal, amit a férfiak a legtöbbre becsülnek a szép asszonyokban. Ők odaadják – a férfiak pedig megveszik” – írja egyik hetilap az elemzésében, alapvetően a női nagyravágyást és hiúságot tartva az úrinők prostituálódásának alapjában.²²

Felháborodást váltanak ki a rendőri razziákon tapasztalt melléfogások, amikor prostituáltak helyett rendszerint ártatlan, magányosan sétáló úrinőket fognak el és visznek be a rendőrségre, nemegyszer kötelező orvosi vizsgának is alávetik őket, de mintha csak ennek egyfajta igazolása lenne, jónéhányszor kiderül, hogy nem alaptalan a gyantú:

„A leleplezett kerítőnők vallomásából megtudtuk, hogy nemcsak a társadalom szomorú számüzöttjei, hanem a kolozsvári társadalom legelőkelőbb tagjai is összeköttetésben állnak a kerítőnőkkel. Az úri társadalom találkahelye a Kőkert-ucában van, ahol egy erre a célra berendezett

²² *Tükör* 1922. jan. 12. 18–19.

kéjtanyán közismert urileányok találkoznak előkelő társaságbeli urakkal. (...) itt elégitették ki bűnös vágyaikat.”²³ Kolozsváron 1923-ban a rendőrség húsz hasonló titkos találkahelyet leplezett le, a sajtó szerint ezekben gyakran találtak „kellemetlen helyzetben” kolozsvári úriasszonyokat.²⁴

A – főként fiatalok – úrinők prostituálódása nyilván nemcsak a szegénység vagy máskor a női hiúság magyarázatául szolgál ezekben a szövegekben, hanem igen gyakran más jellegű társadalmi problémákhoz is elvezet: akárcsak más, szegényebb sorú családok lányai, a felsőbb osztálybeli családok is kivaszítják magukból a megesezt, megbecstelenített (sőt, a szexuálisan bántalmazott) gyerekeket, akik – a megélhetéshez szükséges erőforrásokkal nem rendelkezve – azt adják bérbe, amijük éppen van: a nőiségüket.²⁵

Se ki, se be: az első világháború utáni prostitúció korlátozása

Mint fentebb láthattuk, egy elég változatos csoporttal kell számolniuk és leszámolniuk a prostitúciót reglálni, majd megszüntetni akaróknak a 20-as években. A prostituáltak csoportja még mindig nem volt egy homogén, egyetlen kategóriába besorolható, egy helyen könnyen fellelhető társadalmi csoport, sőt, mégcsak nem is hasonló társadalmi pozíciójú személyeket jelentett. A bordélyházak megszüntetésének ötlete viszont megoldotta ezt a differenciálásban támadt ellentmondásosságot, mert az összes nő utcára helyezésével gyakorlatilag minden prostituáltat az utcánál kategóriájába sűrített. Ezt pedig a legegyszerűbben a nemi betegségek elleni akcióba bevonva lehetett elérni.

²³ *Hétfélti Ujság*, 1923. okt. 8. 2.

²⁴ *Hétfélti Ujság*, 1923. dec. 3. 2.

²⁵ Látványosan szemlélteti mindezt már a címválasztás: Összeesett az éhségtől az utcán. Egy jó családból származó nő tragédiája, *Hétfélti*, 1917. máj. 7., 3.; Egy illegens urileány kálváriája, *Hétfélti*, 1918. ápr. 1., 2–3.; A kolozsvári rendőrség razziáján előállítottak egy étlen-szomjan kóborló urileányt, akit egy cirkuszi bohóc elcsábított, majd elkergetett, *Hétfélti Reggel*, 1926. júl.12., 3.; Egy urileány tragédiája. Bűnbeesett a szerelmesszívű hivatalnoklány., *Hétfélti Ujság*, 1922. szept. 18., 3.; Az öngyilkos Szabados Lujza előkelő bukaresti családból származik s csak Kolozsváron kezdett titkos prostitúcióval foglalkozni, *Kolozsvári Friss Ujság*, 1930. jan. 1., 2.; Margitka szomorú szerelmi története, amely csókkal kezdődik s a prostitúción át a halállal végződik, *Kolozsvári Friss Ujság*, 1930. jan. 1., 4.; Postai tisztviselőnői állásból a bordélyházba akart menekülni a szerelem fiatal áldozata, *Kolozsvári Friss Ujság*, 1929. júl. 14., 2.; Szomorú sorok egy elzüllött uccaleány életéről, aki ötszobás szülői lakásból került az éjjeli mulatóba, *Kolozsvári Friss Ujság*, 1929. dec. 25., 9.

A tíz éven keresztül zajló intézkedéssorozatokat megfigyelve tehát egy többé-kevésbé lineáris menetű folyamatot figyelhetünk meg, amely eleinte minden prostitúciót űzőt egyformán fertőző gócnak tekint, majd az őket működtető intézményeket szétrobbantó akcióban teljesedik ki.²⁶ Ami a prostituáltak belső csoportjait illeti, az impériumváltás utáni években első körben itt is a szabad prostituáltak helyét határozzák meg és fokozatosan felhívják a figyelmet az általuk jelentett veszélyre. Az *Előadói javaslat* néhány éve még a szabad prostituáltaknak a város társadalmában betöltött fontos szerepéről beszél, mondva, hogy ez a prostituált-kategória azokat a férfiakat szolgálja ki, akik nem kívánják a félnyilvános térben, azaz a bordélyházban keresni a boldogságot, hanem „titokban” akarják tartani a promiszkuus nőkkel való találkozásait. Erről a „fontosságról” azonban az impériumváltás után már nem esik szó, bár eleinte még mindig külön kezelik ezt a prostituált kategóriát: a nemi betegségekre vonatkozó, 1920-as „Ante-proect” című törvénytervezet kitér a még mindig meghatározhatatlan státusú, de már prostituáltakként számon tartott nőkre: „a magánházaknál lakó kéjnéket, akik ketten vagy annál többen laknak egy lakrészben, és akikre nem lehet rábizonyítani, hogy a prostitúció az egyetlen folyamatos jövedelemforrásuk, tolerálni lehet, a bejegyzés az ő esetükben nem szükséges, de a rendszeres orvosi vizit igen.”²⁷ A szabad prostituált ezúttal tehát nemcsak bekeríthetlensége, meghatározhatatlansága miatt jelent veszélyt, hanem ugyanolyan szifiliszhordozónak számított, mint a többi prostituált. Valójában tehát a *betegség* válik közös jellemzőjükké, amely egy csoporttá teszi a korábban valójában egé-

²⁶ A prostituáltak és a szifilisz kérdése párhuzamosan bukkant fel ezekben a szövegekben és rendelkezésekben. Míg a Regionális Erdélyi Egységesítő Tanács (Comisiunea Regională de Unificare) 1920 januárjában még nem tartotta az orvosok számára kötelezőnek a szifilisz, a lágyfekélyes és a gonorrhoeás betegek bejelentését, (Lásd *Gazeta Oficială* 1920. jan., 81. sz., 20.) ugyanebben az évben, az Egészségügyi Főigazgatóság értesítőjében közölt, a nemi betegségek megelőzésére vonatkozó törvénytervezet első cikkelye módosítja ezt: a szifilisz eseteit minden orvosnak kötelező lejelentenie. (Ante-proect. Pentru modificarea articolelor din legea sanitară referitoare la combaterea boalelor veneriene. *Buletinul Direcției Generale a Serviciului Sanitar*, 1920. 11–12. 419–425.) Ugyanennek a törvénytervezetnek az 5. pontja már működteti az Ambulatóriumok működésében később olyan jól megfogalmazott „mindenki gyanús, aki az alsóbb néposztályokból való” attitűdmintát is. Eszerint kötelező módon be kellett citálni a kórházakba a prostituáltakat és a velük együtt élőket, továbbá a nomádokat, a nyomorban élőket, tehát mindenkit, aki a nemi betegség gyanúját hordozza. A gyanús prostituáltak számára egy elkülönített javasolnak, ahol a vizsgálat eredményéig maradniuk kell.

²⁷ 13. cikkely/Ante-proect.

szen más státusú nőket. „[A világháború kitörésével] a titkos prostitúció hatalmas méreteket öltött; a háború káoszától megszédült asszonyok még aktívabbak lettek, benépesítették a kaszárnyák környékét és a – többnyire tudatlan – férfiakat nemcsak pillanatnyi örömmel ajándékozták meg, hanem könyörtelen betegségekkel is.”²⁸ Ez az egyneműsítési tendencia ugyanakkor egy fogalmi differenciáltságban keletkező zavart is eredményez: nem tudni gyakorlatilag, ki az, aki prostituáltnak minősül, mert mindenki gyanús, aki promiszkkuus, aki a normáktól eltérő szexualitást gyakorol. Ezt olvashatjuk a tanulmány mottójaként szereplő, Moldovantól idézett szövegrészletben is. A prostituáltakat egy hirtelen gombamód elszaporodó csoportként tüntetik fel, amelyeknek csoportja egyszeriben meghatározhatatlan lesz, amelyek ellen különféle stratégiákat kell kidolgozni, intézményeket felállítani, hadi térképeket készíteni. Valójában ekkor konstruálódik meg – csíráiban legalábbis – a prostituált mint ellenség kategóriája.

„Az empirikus kutatások igazolják a nemi betegségek szinte kizárólag prostitúció útján való terjedését, evidens tehát, hogy mennyire szükséges a lehetőségekhez mérten az összes prostituált felfedezése és regisztrálása.”²⁹

Ennek a nemzetet veszélyeztető romlásnak a kezelése érdekében hozta létre Iuliu Moldovan a poliklinikai Ambulatóriumokat és menezdelt a köré szerveződő további intézményeket (női kórházat, varrodát, az ellenőrző irodát stb.)³⁰ Az Ambulatórium intézménye a prostituáltak teljes körű kontrollját szorgalmazta. A munkába állástól kezdődő bonyolult beiratkozási procedúráktól az abból való kilépés túlbürokratizált eljárásáig mindent ez bonyolított és tartott kordában. Az ő hatáskörébe tartozott a női kórház és a kórház ellenőrző irodája is, amelyet a korábban idézett „mindannyiukat felkutatni” tendencia vezetett. Tehát ezáltal nemcsak kezelésüket és gyógyulási folyamataikat tudta szem előtt tartani, hanem felkutatta és tanácsokkal látta el a beteg nőket, sőt, ha úgy akarta, eltávolíthatta vagy elzárathatta őket, egyszerűen: teljes joggal bírt fölöttük.

²⁸ Tătaru, Coriolan: Considerațiuni asupra propagării boalelor venerice. *Clujul Medical*, 1920. 9. 784.

²⁹ Totoianu, Ion: Considerații asupra prostituției și reglementarea ei în Cluj. *Sănătatea publică*, 1921. 5. 17.

³⁰ 1919 nyarán – Iuliu Moldovan kezdeményezésére – létrejött a szebeni Ambulatórium. Nemsokára létrehozták a kolozsvárit is, majd Erdély fontosabb városaiban a következőket.

Így juthatunk el – nagyon felületesen vázolva a rendszeralakító eseményeket – az 1930-as az Egészségügyi Törvényhez, amelynek 305. cikkülusa – a nemi betegségek elterjedésére hivatkozva – elrendeli a bordélyházak bezárását, és büntetendőnek nyilvánítja a prostitúcióval való kereskedést (a futtatást, kerítést, csábítást). A prostituált személyét nem bántja, ameddig nem szervezett prostitúció részese, és ameddig nem bizonyítható rá, hogy nemi betegséggel fertőzött meg valakit. Valójában ez a legellentmondásosabb pontja a törvénynek, amelyet még jobban megerősít az 1933. március 3-án megjelenő, a nemi betegségek megelőzésére vonatkozó országos Szabályzat, amely – kimondatlanul bár – azt is nyilvánvalóvá teszi a prostituáltak számára, hogy a prostituált keményen megfizet ezért a felelőtlenül végzett, társadalmat fertőző munkáért, ha nem követi az orvosi utasításokat és nem rendelődik alá minden esetben az orvosi ellenőrzésnek.³¹ A nemi betegségeket terjesztő személyekre a törvény szerint három hónaptól egy évig terjedő börtönbüntetés jár. A több alkalommal nemi betegségben szenvedőknek állandó felügyelet jár, jelzik, ez pedig szerepelni fog az egészségügyi könyvében, és kórházi utaló papírjában is, ahová ezt írják: „a fi supravegheată” [felügyelni rá]. Az ellentmondásosság éppen a megengedés/megtiltás egyidejű aktusában rejlik: a prostituáltokról készült statisztikákat tekintve láthatjuk, hogy a nemi betegségek egyetlen prostituáltat sem kíméltek, a prostitúciós lét velejárója volt, tehát nem betegnek lenni szinte lehetetlen volt. A törvény ugyan megengedte a prostitúciót, de a megbetegedést és annak eltitkolását mint a bűnözés premisszáját láttatta, és a nemi betegségek hordozóit szabadságvesztéssel fenyegette. Megoldásként kínálta, az ellentmondás feloldásaként az orvossal való heti többszöri konzultációt, amely az egyetlen kiút lehetett a bűn elől.

Az egészségügyi törvénnyel, majd a nemi betegségekről szóló szabályrendelettel tulajdonképpen a prostitúció intézményét a város társadalmi terében „nemlétezőnek” kiáltják ki: a prostituált saját felelősségére űzhette a mesterséget. Ez nemcsak a bordélyos kontrolljának megszüntetését, hanem a bordélyház nyújtotta „biztonságérzet” megszüntetését is célozta. (Abból az alapmeggondolásból, hogy a bordélyház mint biztonságos prostitúciós intézmény és megélhetési forrás megszüntetésével

³¹ A Királyi Dekrétum (Decret Regal nr. 2767/1932. szept. 21.) alapján született Szabályzat a nemi betegségek leküzdéséért (Regulament pentru combaterea boalelor venerice. *Monitorul Oficial* 1933. március 9. 57.).

megszüntethető az ezen intézmény által kínált munkalehetőség és hosszútávon maga a prostituáltak csoportja is).

Az 1930-as „odafigyelés” nagy számú prostituált regisztrációját eredményezte, ez leginkább a „megelőző kezelések” számának megugrásában figyelhető meg. 1930-ban 168 prostituáltat jegyeztek be a kolozsvári Ambulatóriumba, és senki nem részesült „megelőző és megerősítő kezelésben”, 1931-ben 300-ra ugrott a bejegyzettek száma, a megelőző kezelésekre pedig 0-ról 3695-re. 1935-ben pedig, amikor a napi orvosi vizitet rendelik el Kolozsváron, a 329 bejegyzett személyt 30908 alkalommal részesítik megelőző kezelésben, ami az öt évvel korábbi gyakorlathoz képest 10-szeres növekedést mutat.³² Ez a számbeli megugrás nem csupán a pályaválasztás során kétségtelenül szerepet játszó gazdasági faktort jelzi (a munkalehetőségek beszűkülését is a női munkaerőre vonatkozóan), de egyben a prostituált státusának felvállalását is. Tudjuk, hogy számos prostituált vagy prostituáltjelölt – a korábbi minták szerint – mellékkeresetként, bérkiegészítőként, tehát időszakosan választotta ezt a megélhetési formát, de mivel a törvény nem számolt ezzel a társadalmi problémával, és kötelezővé tette minden prostitúciót gyakorló (értsd: anyagi javakért szexuális szolgáltatást nyújtó) személy bejelentkezését a hivatalokba, ezzel mintegy „professzionális osztályá” formálta őket, és mindinkább ellehetetlenítette számukra a továbblépés lehetőségét.³³

Szexualitás: privát vagy nyilvános?

A prostituáltakkal létesített szexuális aktust értelemszerűen a privát szférába tartozónak gondolnánk, de az ábra nem ilyen egyszerű. A prostituáltak által igénybe vett teret egy privát/nyilvános pólusú tengelynek kell tekintenünk: az egyik póluson a jobb módú titkos prostituált (ma *luxuskurva* megnevezéssel illetett) típusa áll, a másik oldalon a testét a nyilvános térben leginkább megjelenítő utcai prostituált. Valahol a tengely

³² Vö. Weber, Carol: Ambulatorul policlinic. In: Vlad, Petre (szerk.): *Probleme demografice Clujene și raport de activitate pe anul 1935*. Serviciul Sanitar și de Ocrotire al Municipiului Cluj. Institutul de Arte Grafice „Universala” S. A., 1935. 102–109.

³³ Lásd Walkowitz hasonló leírását a southamptoni és plymouthi szegénynegyedek prostituáltjairól. Walkowitz, Judith R.: Egy kirekesztett csoport születése: prostituáltak és munkásnők Plymouth-ban és Southamptonban. In: Léderer Pál (szerk.): *A nyilvánvaló nők. Prostitúció, társadalom, társadalomtörténet*. Új Mandátum Könyvkiadó: Budapest, 1999. 185.; Walkowitz, Judith R.: *Prostitution and Victorian Society. Women, Class and the State*. Cambridge University Press: Cambridge, 1980.

középen helyezkednek el a teljes kontroll alatt álló, de valamiféle intimítást mégis élvező bordélyházi nők, illetve az egyes kategóriák közt mozgó, a prostitúciót mint kiegészítő kereseti formát időszakosan kipróbáló cseléd-prostituáltak, cukrászlány-prostituáltak, kasszírő-prostituáltak stb. A tengely különböző pólusain élők eltérő erkölcsi megítélésben, értékelésben és gazdasági juttatásokban részesültek. Az utcai prostituálttal létesített átmeneti intim viszony alacsonyabb rendűnek és megvetendőbbnek ítéltetett, szolgáltatása rendszerint valamivel olcsóbb is volt, mint a bordélyházié, és sokkal olcsóbb, mint a szabadon prostituálódó úrinőé. A priváthoz kapcsolt pozitív(abb) értékelések a prostituálttal való kapcsolat intim jellegét, illetve valamiféle intimitásigényt jeleznek. Ezt, a szexualitásnak a privát szférában való maradását azonban gyengítették a hatóságok ellenőrzései: az intézményesített keretek közt dolgozó prostituált a félnyilvános vagy teljesen nyilvános tér része, és csakis ennek lehetett része a minuciózus ellenőrzéseknek köszönhetően. A bordélyháziaknak az orvosi vizitekre való csoportos sétája is valahol a nyilvános megszégyenítést szolgálta, és az intimítást szétromboló funkciója volt. A titokban „üzletelőknek” pedig úgyszintén csak rövid ideig sikerült megtartaniuk magukat a titkos, privát szférában. A titkos prostituáltak rendszeres orvosi viziten való megjelenési kötelezettsége az intim térből a félnyilvánosba való átkerülésüket eredményezte.

A prostituálttal való bármilyen formában való együttlét értéke állandó mozgásban van, a magánszféra és a publikus szféra köztes terében. Ez, az érték tengelyen való állandó elmozdulás engedhet arra a következtetésre bennünket, hogy a prostituált számára a szexualitás sohasem a magánszféra része: a testük mindenkié és szabadon választható. Tehát amit mi privátnak, biztonságosnak, intimnek nevezünk, az elsősorban az ügyfél szempontjából minősül annak.

A prostituált-kategóriákban történő elmozdulások nemcsak a prostituáltakat érintik (nyilvánvalóan más típusú életmódot hoz az utcára kerülés vagy az ellenőrzések sorozata), hanem a kliensek szexuális szokásait is módosítják: a 30-as évek végére utcára helyezett prostituáltakkal kapcsolatot létesítők nem ugyanolyan megítélés alá kerülnek, mint korábban, amíg maguk választhatnak kevésbé intim és intimebb együttlétek között. Az intimításválasztás lehetőségét, mint tudjuk, anyagi tényezők szabályozták: az utcai prostituáltat a szegényebb módúak, az úrinőket gazdagabbak vették igénybe. Az intimításkorlátozással, az intim tér efféle felrobbantásával pedig nemcsak a prostituáltak csoportját egyneműsített-

ték, és tettek utcai nővé mindenkit, hanem a prostituáltak szolgáltatásai igénybe vételével járó megítélés értékét is módosították, céljuk minden valószínűséggel az lévén, hogy aljas, megvetendő cselekedetté fokozzák le a korábban a társadalom számára valamennyire bejártott szokást.

Ugyanehhez a lefokozáshoz járul hozzá a prostituált betegséggel való összekapcsolása a szövegekben, illetve a prostitúciót űzők deviánsná minősítése, elkülönítése. A prostitúciós terek átrendeződésében bekövetkezett változások mentén vizsgálhatjuk azt is, miként válhat a bordély, de egyáltalán a prostitúció bármelyik színtere (amely eddig egy létező, sajátos funkcióval rendelkező heterotópia, másrészt a válság heterotópiája volt), folyamatosan a deviáció heterotópiájává, ahová azokat az egyéneket helyezik el, „akiknek a viselkedése az átlaghoz, illetve a megkövetelt normákhoz képest deviánsnak minősül.”³⁴ Így lesz szinte egyenértékű az 1920-as évekre a kórház prostituáltakat kezelő kórtermeivel és a varrodával, amelyek teljessé teszik és delegitimálják a prostituált terét.

A kizárás, amely az elkülönítést követő fázis ebben a folyamatban, egy sor marginalizáló aktus eredményeként születik meg és valójában a prostituáltak megszüntetését célozza.

A ringó bölcső és fakanál mellett mosolygó pirospozsgás menyecske típusának a prostituált soha nem tud megfelelni, elsősorban azért, mert – az ítéleteknek és a személye köré épülő konstrukcióknak köszönhetően – prostituáltként nem teheti meg ezt, másrészt mert sok esetben a „helyes útról való letérés után” a társadalom már nem képes újra foglalkoztatni, visszafogadni őt.

A marginalizáció, mint láttuk a prostituáltak példáján, egyrészt *térben* történik, a *prostitúció intézményesítése* révén, másodsorban a *karakterisztikai jegyek megállapításával és hangoztatásával*. Az *idegenné tétel* pedig az a módszer, amelynek köszönhetően a társadalom könnyebben kidobhatja magából a fertőző gócot. A prostituáltak jórészt idegenek, nem helybéliek, akik, akárcsak a koldusok, a csavargók, vándorolnak helységről helysére, tehát nem részei a helyi közös tudásnak, nem ismerői a helyi normáknak

³⁴ Lásd: Foucault, Michel: *Eltérő terek*. In: Ugyanó: *Nyelv a végtelenhez*. Latin betűk: Debrecen, 1999. 151. Az utópiák Foucault szerint „hely nélküli szerkezeti helyek, amelyek általános viszonya a társadalom reális terével egyenes vagy fordított analógiaként írható le”, olyan teret jelent, amely alapvetően irreális. Ezzel szemben heterotópiaként nevezi meg azokat a reális, tényleges, a társadalmi intézményrendszeren belül kialakított helyeket, amelyek „egyfajta ellen-szerkezeti helyként, megvalósult utópiaként reprezentálják, kétségek elé állítják, kiforgatják a kultúra belsejében fellelhető valódi szerkezeti helyeket” (i.m. 149.)

– mindezek újabb és újabb indokot jelentenek a kiközösítésre.³⁵ Totoianu kolozsvári főorvos az újságíró azon kérdésére, hogy „miért van most olyan oly sok prostituált”, az erkölcsi lezüllésen kívül az idegenek jelenlétét emeli ki: „A vidékiek előzönlík a várost, és hiába utasítjuk ki őket innen, jönnek helyükre mások, akiket a megélhetés űz ide.”³⁶

Az *intézményről szóló folyamatos* beszéd az eddigieket valamilyen szinten mind magába foglaló elkülönítő gesztus: delegitimálja a korábban természetesnek tartott társadalmi intézmény meglétét. Célja a társadalomban felébresztetni a félelmet, valamint gyűlöletet és másságérzetet generálni a prostituáltakkal szemben. Ez a folyamatos *mi–ők típusú elhatárolódás* pedig azért volt olyan erős és hatásos az 1920-as, 1930-as években, mert a román nemzetépítés folyamatában a tiszta román nemzettest ideológiájának megerősítésével járt együtt.

A bordélyházak megszüntetése, amely az általam felvázolt elkülönítési és távoltartási aktusok sorozatának egyik csúcspontja volt, sok szempontból is érdekes lehet számunkra, ugyanis feltűnő, hogy – bár a korabeli törvényhozók magukat abolicionistáknak tekintették – az egész művelet szinte összehasonlíthatatlan például a legjellemzőbb, az angliai, Josephine Butler indítványozta abolicionista mozgalommal. Míg az angliai mozgalom célja éppen az erős reglementáció, a Contagious Disease Acts (CDA) megszüntetése volt, a román Egészségügyi Törvény ezzel szemben nem a nők védelmét szolgálta, hanem megpróbálta azok életét mindinkább ellehetetleníteni, és az őket futató intézmények megszüntetésével valójában magának a prostitúciós életformának a megszüntetését irányozta elő. A nők életét az ezt követő rendszeres (Kolozsváron 1935-től mindennapos) kötelező orvosi vizsga és az állandó razzitától való félelem sem könnyítette, hiszen ez gyakorlatilag ugyanolyan elnyomást jelentett, és ugyanolyan diszkriminatorikus aktus volt, akárcsak az angliai nemi betegségek elleni 19. századi „küzdelem”, a CDA.

Az is érdekes, hogy a bordélyok bezárását Európa-szerte jobbra a második világháború után indítványozzák, tehát a román példa első látásra jóval ezek előtt járt, de ez ne tévesszen meg bennünket. Ha ala-

³⁵ Tudunk arról, hogy hasonló ellenőrzéseket vittek végbe a cselédek idejét és mozgásterét szabályozandó is (egészségügyi vizsga szolgálatba lépéskor, esti kilépőpapírok hiányában kötelező nőgyógyászati vizsga stb.), de a sajtó tudósításaiból arról is, hogy a koldusok és a cigányok ellenőrzését is hasonlóképpen gondolták el: a cigányokat, egyik razzia alkalmával csoportosan megfürdetik, és az asszonyokat egészségügyi ellenőrzésnek vetik alá. (*Ellenzék*, 1922. aug. 1.)

³⁶ *Tükör*, 1920. dec. 2. 10.

posabban hasonlítjuk őket össze, láthatjuk, hogy az Egészségügyi Törvényben foglaltak gyökerükben eltérnek a későbbi nemzetközi határozatoktól, amelyek, a románnal ellentétben korántsem a nemi betegségek, tehát a *prostituált bűne, valamint kötelezettségei* felől közelítik meg a kérdést, hanem a *prostituált jogai* felől.³⁷

A román eset számunkra tulajdonképpen azt példázza, miként termelődnek újra a társadalmi nemi különbségek és egyenlőtlenségek a prostitúcióval kapcsolatban úgy, hogy közben egy igen jól előkészített nemzeti diskurzusba ágyazódnak, és hol osztálykategóriákhoz kapcsolódnak, hol pedig alapvetően etnikai színezetet kapnak. Az alacsony társadalmi osztályokhoz való tartozás, a szegénység, éppúgy mint a nemzetet fertőző betegség ebben a kontextusban egyértelműen a prostituált alakjához kötődött, ez teremtette meg tulajdonképpen a prostitúció és „a rendőrségi és a közegészségügyi beavatkozás szükségessége közötti kapcsolatot.”³⁸ A prostituált volt ezúttal az, aki nemcsak a tisztességes társadalmi rétegek fele továbbíthatta a betegséget³⁹, hanem egy újonnan alakuló, rendkívül fontos képződményt, magát a nemzetet fenyegette. A túlszexualizált, tehát erkölcstelen versus tiszta, erkölcsös nőmodellek

³⁷ Magyarországon 1949-ben zárták be a bordélyházakat, 1955-ben Magyarország is ratifikálta az ENSZ 1950. évi New York-i egyezményét, amely által a regisztrációs rendszert felszámolták. (Forrai Judit: Új zónák – régi problémák. Történetek az utcai prostitúció szabályozásáról. i. m.). Olaszországban 1958-ban a Merlin törvénnyel, Portugáliában 1962-ben, Jugoszláviában a 40-es években rendelik el a bordélyok bezárását, Angliában pedig 1956-tól büntetik mind a bordélyos működését, mind a futtatást és az eltartást. (Lásd ehhez Davis, Nanette J.: *Prostitution. An International Handbook on Trends, Problems and Policies*. Greenwood Press: Westport, Connecticut, London, 1993., ezen belül: Susan Edwards angliai, Mary Gibson olaszországi, Anette Jolin németországi, Gilbert Geis portugáliai, Vesna Nikolic-Ristanovic jugoszláviai adatait.) Jóval korábbi, de mégsem a román Egészségügyi Törvényt megelőző a Népszövetségben 1933-ban hozott azon nyilatkozat, amely szerint a nők futtatása, valamint a nőkereskedelem maga bűnözésnek számít. Ezt a nyilatkozatot 1938-ban 28 ország hagyta jóvá, és ugyanez járult hozzá számos országban a bordélyok beszüntetéséhez is. (Bullough, Vern L.: *The History of Prostitution*. University Books: New Hyde Park, New York, 1964.)

³⁸ Smart, Carol: Széttagolt testek és rakoncátlan szexualitás. A reprodukció és a szexualitás szabályozása a tizenkilencedik században. In: Tóth László (szerk.): *A szex. Szociológia és társadalomtörténet*. I. Új Mandátum Könyvkiadó: Budapest, 1996. 229.

³⁹ A prostitúció gazdasági vetületei, ezen belül is a szegénységgel való összekapcsolása a 19. századi, sokat elemzett angliai példákon keresztül jól láthatóak: Walkowitz, Judith R.: *Prostitution and Victorian Society. Women, Class and the State.*, i.m.; Finnegan, Francis: *Poverty and Prostitution. A Study of Victorian prostitutes in York*. Cambridge University Press: Cambridge, 1979.

közül egyértelműen a tiszta, szexuálisan megkérdőjelezhetetlen jellemű nő kerülhetett ki győztesen – a diskurzusok szintjén legalábbis –, ugyanis ez volt az egyetlen „használható” alakzata a gyengébbik nemnek, amelyen keresztül nemzeti, politikai érdekek is reprezentálhatóak voltak. Így nemcsak a nemi alapon létrehozott kettős modellkonstrukció továbbélését biztosították (amely a férfi szabadságát és a nő tisztaságát hirdette) hanem, ezen túl a nőt biológiai és fajelméletek révén is megkonstruálták. Ennek a konstrukciónak köszönhetően az ideális román nő a társadalomban jótékonykodó, vallásos, sokgyerekes és egészséges családanya volt, aki még szexuális viselkedésében (a családalapítás és a gyerekvállalás kérdésében) sem önös célokat tekintett szem előtt, hanem a nemzet érdekeit tartotta mindenek előtt fontosnak.⁴⁰

Ennek a nőideálnak természetesen a prostituált nemigen volt képes megfelelni, ezért is száműzni kellett őt a város teréből, eleinte a mozgás-ter erős szabályozásával, majd az őket mozgató intézmény fokozatos felszámolásával és magának a közös tér használati jogának megvonásával.

⁴⁰ A prostituált alakja – leginkább a román sajtóban látható ez – az eszményített, nemzeti célokat követő asszony ideáljával gyökeresen szembeállt. A prostituált másságának hangsúlyozása igen gyakori retorikai fordulat a nő szerepének redefiniálásán fáradozó írásokban, amelyekből megtudjuk, milyennek kell lennie egy családanőnek, aki gyerekei nevelésén, férje morális támogatásán és a nemzet erejének fenntartásán fáradozik. Ezek azok a szövegek, amelyek látenszen nemegyszer megvillantják a rossz, a magányos, a több férfival felelőtlenül kapcsolatot teremtő nő képét is. Ennek igen szemléletes példái a következő szövegek: Femeile pierdute, *Clujul*, 1923. dec. 2., 1., Naivitatea femeilor, *Clujul*, 1923. dec. 23., 3., Femeia română și lucrurile serioase, *Patria*, 1930. jún. 18., 7.